

ІРИНА СОЛОГОР

(Полтава)

АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВНИХ ТЕРМІНІВ ІЗ ЗАПОЗИЧЕНОЮ ТВІРНОЮ ОСНОВОЮ

Ключові слова: медичний термін, суфіксальне дієслово, твірна основа, похідна основа, словотвір, семантика.

Серед досліджень, присвячених питанням німецької медичної термінології, чільне місце належить визначенню способів і засобів терміноутворення (Б.І. Бартков; Г.Ф. Шанаурова; I. Nortmeyer), установленню специфіки іншомовних медичних термінів (L. Becher; I. Wiese), висвітленню проблем їхньої етимології та структури (І.М. Гнатишена; В.Я. Греб). Медичні терміни утворюються на базі вже наявної загальнонавчальної лексики, за загальними правилами і з використанням продуктивних словотвірних засобів та словотвірних моделей сучасної німецької мови. У той же час існують певні характерні риси медичної термінології, обумовлені як специфікою цієї галузі науки, так і специфікою лексико-семантичних одиниць, які входять до її складу.

Однак слід зазначити, що, незважаючи на згадані дослідження, проблемам утворення дієслівних термінів, аналізу взаємодії словотвірної структури та семантики на матеріалі німецької медичної термінології присвячена незначна кількість праць (В.К. Зернова, Г.Ф. Шанаурова). Проблеми аналізу семантики дієслівних термінів з автохтонною твірною основою у медичній термінології, які розглядаються у взаємозв'язку зі словотвірними функціями твірних основ, не отримали достатнього висвітлення. Дослідження семантики суфіксальних дієслів сприятиме поглибленому комплексному вивченню процесів словотворення в сучасній німецькій мові, виявленню та висвітленню системних закономірностей та семантичних процесів термінологічного словотворення.

Актуальність запропонованого дослідження визначається загальною спрямованістю низки сучасних лінгвістичних студій на виявлення закономірностей та чинників розвитку й функціонування лексичного складу мови.

Медична терміносистема німецької мови у запропонованій статті розглядається як сукупність одно-, дво- та багатослівних термінів, які співвідносяться з понятійною системою медичної галузі, перебувають у взаємозв'язку й взаємодії, а також підлягають свідомому регулюванню та впорядкуванню.

У результаті словотвірного аналізу в сучасній німецькій медичній термінології були виявлені 403 суфіксальних дієслова, що мають запозичені твірні основи (ТО). Термінологічні значення цих дієслів виникли внаслідок дієслівної суфіксації та семантичного способу словотвору. Внаслідок розвитку сигніфікативних значень загальнолітературних суфіксальних дієслів виникла незначна частина досліджуваних дієслів-термінів (7%). Цей факт пояснюється тим, що у наукового терміна, на відміну від загальноповсякденного слова, сигніфікат формується за рахунок наукового світогляду, а не побутового уявлення [2, с. 40]. Наприклад: *galoppieren* – галопувати, скакати галопом та *galoppieren* – мед. галопувати (у значенні «надзвичайно швидко відбуватися», наприклад, щодо захворювання). Переважна більшість суфіксальних дієслів із запозиченими ТО (93%) утворилися за СМ суфіксальних дієслів на позначення спеціальних понять у галузі медицини. Отже, дієслівна суфіксація виступає одним з основних шляхів їхньої термінологізації, наприклад: *die Ankylose* – анкілоз, нерухомість суглоба → *ankylosieren* – анкілозувати, робити суглоб нерухомим.

За своїм походженням запозичені ТО суфіксальних дієслів є здебільшого запозиченнями (90%) з класичних мов (латинської та грецької) і рідше – із французької (7%), англійської, італійської, іспанської та інших мов (3%).

У породженні похідних основ суфіксальних дієслів із запозиченою ТО спостерігається тенденція до використання іменних ТО, різних за своєю морфемною структурою: кореневі (17,4%), афіксальні (32,5%) та складні (25,6%). Утворення похідних основ суфіксальних дієслів за допомогою зв'язаних та унікальних коренів відповідно складає 23,3% та 1,2%.

На сучасному етапі розвитку німецької медичної терміносистеми нами виявлене функціонування як багатозначних, так і однозначних дієслівних термінів. Однозначні суфіксальні дієслова із запозиченими ТО (93,1%) складають переважну більшість досліджуваних термінів, наприклад: *gangrāneszieren* – ставати змертвілим, некротизувати; *hämolysieren* – гемолізувати, проводити гемоліз.

Багатозначні автохтонні суфіксальні дієслова складають незначну групу одиниць, яка становить 6,9% від загальної кількості наприклад: *plombieren* – пломбувати: 1. пломбувати зуб; 2. заповнювати плевральну порожнину, створену оперативним шляхом, нейтральною до тканин заповнювальною речовиною. Слід зауважити, що полісемія термінів узагалі й медичних зокрема – «явище не бажане, але його негативна сторона нівелюється вживанням конкретних спеціальних одиниць у певному, конкретному, стійкому й стандартизованому контексті» [4, с. 89].

Наявність серед суфіксальних дієслів із запозиченою ТО значної кількості однозначних термінів пояснюється тим, що у момент запозичення певного слова воно переходить до мови-реципієнта лише в одному значенні.

Основними шляхами термінологізації досліджуваних запозичених суфіксальних дієслів є: 1) суфіксація як спосіб словотвору; 2) семантичний розвиток сигніфікативних значень; 3) процес термінологізації загальноновживаних дієслів. Термінологічні значення незначної частини суфіксальних дієслів із запозиченими ТО (4,5%) виникли внаслідок трансформації побутових уявлень у наукові, що, як зазначалося вище, є результатом відображення тісної взаємодії науки й суспільства. Загальноновживані дієслова та дієслова-терміни, план вираження яких

збігається, суттєво відрізняються за змістом. Наприклад, загальноживане слово *fabulieren* – 1. *писати казки*; 2. *вигадувати, фантазувати* та медичний термін *fabulieren* – *вигадувати події, які заповнюють прогалини в пам'яті (у хворих на амнезію)*.

Інша частина загальноживаних дієслів (2,5%) термінологізувалася за рахунок розвитку їхнього сигніфікативного значення шляхом перенесення чи трансформації значення дієслова за формальною чи функціональною подібністю дії: *radieren* – 1. *стирати (гумкою) написане, підчищати*; 2. *робити гравюру* та медичний термін *radieren* – *стом. зрізати, зішкрібати*. Полісемантична структура суфіксальних дієслів із запозиченими ТО зумовлена також двома факторами: 1) семантичним способом словотвору, тому що внаслідок розширення чи звуження семантики загальноживаного слова у терміна можуть розвиватися нові лексичні значення, наприклад: *gradieren* – 1. *проводити градацію, градувати*; 2. *наносити поділки на шкалу*; 3. *згущувати соляний розчин (для лікування пацієнтів у соляних шахтах)*; 2) суфіксальною деривацією, оскільки суфікси вводять ПО до більш широкої семантичної категорії порівняно з ТО, наприклад: *das Jod* – *йод* → *jodieren* – 1. *обробляти йодом, змащувати йодом*; 2. *заміщувати іонами йоду*.

У досліджуваній терміносистемі серед суфіксальних дієслів із запозиченими ТО спостерігаються такі лексико-семантичні явища: 1) лексико-семантичне дублювання, наприклад, *filiarisieren/metastasieren* – *метастазувати*; 2) антонімія, наприклад: *varisieren* – *варизувати, проводити варизацію* та *valgisieren* – *проводити вальгізацію*.

Наявність у німецькій медичній термінології випадків лексико-семантичного дублювання та відношень антонімії свідчить про її системний характер і високий рівень надійності [1, с. 20].

Семантика суфіксальних дієслів із запозиченими ТО визначається закономірностями взаємодії максимальних СК, які входять до її складу [3, с. 142]. Як зазначалося вище, значний вплив на семантику суфіксального

дієслова із запозиченою ТО має лексико-категоріальна належність ТО, яка виявляється у певній ономасіологічній функції, тому ми вважаємо за можливе об'єднати ці суфіксальні дієслова в семантичні групи з категоріальним значенням: 1) властивості фізичного явища, що лежить в основі дії: *saturieren* - насичувати, просякати; 2) акту, факту дії: *ligieren* – зв'язувати, перев'язувати судини, лігувати; 3) дії, що характеризує перетворення, перехід з одного стану до іншого: *dureszieren* – ставати твердим, ущільнюватися; 4) дії, спрямованої на формування, утворення чого-небудь: *fistulieren* – утворювати фістули; 5) дії, що позначає фізіологічний стан: *pubertieren* – вступати у статеву зрілість; 6) дії, що позначає патологічний стан: *vomieren* – блювати; 7) упорядкування наукових понять, предметів: *kalibrieren* – калібрувати; 8) дію, що виражає уподібнення за формальними ознаками до предмета, позначуваного ТО: *virilisieren* – уподібнюватись чоловікові; 9) характер розвитку дії: *lanzinieren* – рантово пронизувати боєм, рантово виникати з великою силою; 10) дію, що характеризує мовну комунікацію, наприклад: *nasalieren* – говорити в ніс, страждати на ринолалію; 11) дію для позначення методів та засобів лікування, діагностики та профілактики захворювань: *sanieren* – оздоровлювати, проводити санацію; *punktieren* – мед. здійснювати пункцію; 12) дію, спрямовану на забезпечення, насичення: *mineralisieren* – мінералізувати; 13) дію, що вказує на характер ушкодження, порушення, наприклад: *strangulieren* – душити, защемляти; *rupturieren* – розривати.

Аналіз сфер функціонування досліджуваних суфіксальних дієслів виявив, що вони використовуються в трьох вищезазначених сферах функціонування субмови медицини і позначають: 1) спеціальні поняття (88%), наприклад: *vagotomieren* – проводити оперативний розтин блукаючого нерва в дистальній частині стравоходу; *kapillarisieren* – капіляризувати, насичувати капілярами; 2) загальнонаукові поняття (12%), наприклад: *periodisieren* – періодизувати, ділити на періоди. Серед цих термінів можна виділити групи, які співвідносяться з поняттями конкретної

медичної науки, наприклад: 1) стоматологія (2,5%): *pantomographieren* – проводити пантомографію зубів; 2) психіатрія (1,2%): *querulieren* – скаржитися без підстав (ознака психопатії); 3) анатомія, наприклад: *anatomieren* – анатомувати, проводити розтин трупа; 4) хірургія, наприклад: *osteotomieren* – оперативно утворювати отвір у кістці; 5) фармакологія, наприклад: *tablettieren* – надавати форми таблетки. Певна частина дієслівних термінів (2%) виражає поняття, які виступають спільними для сфери управління та практичного відділу охорони здоров'я та сфери вищої та середньої медичної освіти, наприклад: *famulieren* – проходити студентську медичну практику; *praktizieren* – вести лікарську діяльність.

Таким чином, термінологічні значення дієслів із запозиченими твірними основами – це наслідок дієслівної суфіксації та трансформації або семантичного розвитку сигніфікативних значень загальноновживаних дієслів. За своєю семантикою досліджувані дієслова досить різноманітні, хоча переважають дієслівні терміни зі значенням фізіологічного чи патологічного стану, методів і засобів терапії, діагностики й профілактики, характеру ушкодження або порушення функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бартков Б.И., Ждановым Н.А. Язык в свете общей теории систем / Б.И. Бартков, Н.А. Жданович // Английская филология, – Владивосток: Дальневосточный государственный университет, 1973. – Вып. 4. – С. 16–27.
2. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1984. – 104 с.
3. Ищенко Н.Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке / Н.Г. Ищенко. – К.: Издат. центр КДЛУ, 2000. – 349 с.
4. Крылов А.И. Термин и контекст / А.И. Крылов // Языковые единицы и контекст. – Л. : Ленинградский государственный педагогический институт, 1973. – С. 89–96.

Ирина Сологор

АНАЛИЗ СЕМАНТИКИ ГЛАГОЛОВ-ТЕРМИНОВ С ЗАИМСТВОВАННОЙ ПРОИЗВОДЯЩЕЙ ОСНОВОЙ

В статье производится анализ семантики немецких суффиксальных глаголов-терминов с заимствованной производящей основой. Семантика исследуемых глаголов определяется закономерностями взаимодействия тех словообразовательных компонентов, которые входят в их состав. Значительное влияние на семантику суффиксальных глаголов в немецкой медицинской терминологии оказывает категориальная принадлежность заимствованной производящей основы.

Ключевые слова: медицинский термин, суффиксальный глагол, производящая основа, производная основа, словообразование, семантика.

Iryna Solohor

THE ANALYSIS OF SEMANTICS OF VERBAL TERMS AND ITS BORROWED CREATIVE STEMS

The article is devoted to the studying of semantics of German suffix's derived verbal terms with stems of foreign origin. Semantics of derived verbal terms is determined with interrelations of word-formative components, which form a certain stem. Lexical and categorical meaning affects on the semantics of derived verbs with stem of foreign origin in German terminology.

Key words: medical term, suffixal verb, derived stem, derivative stem, word-building, semantics.

Одержано 17.03.09 р., рекомендовано до друку 25.08.09 р.